

Taal Onderzoek Je Zo

Handleiding bij verkenning *Hij wast zich, hem of z'n eigen?*

Onderwerp van deze verkenning

In deze verkenning maken leerlingen kennis met het onderwerp *Regionale taalvariatie*. Vaak wordt er gesproken over één Nederlands, het Algemeen Nederlands (wat vroeger ABN: "Algemeen Beschaafd Nederlands" werd genoemd). In deze verkenning gaan leerlingen aan de hand van één taalverschijnsel, variatie in wederkerende voornaamwoorden, bekijken of je wel kunt spreken van één Nederlands. Door verschillende regio's in het Nederlandse taalgebied met elkaar te vergelijken, zullen zij ontdekken dat de situatie niet zo zwart-wit is als vaak wordt voorgesteld.

Deze verkenning is vooral gericht op leerlingen die veel interesse hebben in grammatica en het leuk vinden om te puzzelen met zinsstructuren. Het is een verkenning op gevorderd niveau. Voor leerlingen met minder voorkennis of zonder specifieke taalinteresse, zijn de andere verkenningen waarschijnlijk geschikter.

Leerdoelen

Deze verkenning gaat over *regionale taalvariatie* en spoort leerlingen met een interesse in grammatica aan om een onderzoekende houding aan te nemen ten aanzien van dit thema. In drie stappen gaan zij aan de slag met korte maar uitdagende opdrachten, die niet alleen hun vakinhoudelijke kennis van de Neerlandistiek (taalkunde) verrijken, maar die ook hun creatief en probleemoplossend vermogen versterken. Bovendien stimuleert deze verkenning specifiek de methodologische kennis van leerlingen op het gebied van digitale corpora. Leerlingen gaan al doende en aan de hand van één specifiek corpus, de Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, ontdekken wat een corpus is, hoe ze erin kunnen zoeken en hoe ze het kunnen gebruiken voor het beantwoorden van onderzoeksvragen. Het is de bedoeling dat ze via deze verkenning ervaring en zelfvertrouwen opdoen, waardoor ze ook in hun eigen onderzoek weten hoe ze van een dergelijk corpus gebruik kunnen maken.

Een leerling die de verkenning over *regionale taalvariatie* heeft afgerond, beschikt over de volgende kennis en vaardigheden:

- De leerling weet wat een wederkerend voornaamwoord en een wederkerend werkwoord zijn en wat de kenmerken zijn van deze woordsoorten.
- De leerling weet in welke vormen het wederkerend voornaamwoord kan voorkomen in het Standaardnederlands, het Fries en de Nederlandse dialecten.
- De leerling weet wat *Taalportaal* is en hoe hij of zij deze internetgrammatica kan gebruiken om meer te weten te komen over het Nederlands, het Fries en het Afrikaans. Hij of zij weet welke informatie hier te vinden is en hoe hij of zij er naar kan zoeken.
- De leerling weet wat het digitale corpus *Dynamische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (DynaSAND) is, hoe dit corpus tot stand is gekomen en hoe het gebruikt kan worden voor taalkundig onderzoek.
- De leerling kan zelfstandig een zoekopdracht uitvoeren in DynaSAND en daar conclusies aan verbinden.
- De leerling kan dialectkaarten opvragen in DynaSAND en de informatie op die kaarten interpreteren.

- De leerling kan onderscheid maken tussen een normatief/prescriptief (vóórschrijvend) perspectief op taal en een descriptief (beschrijvend) perspectief op taal. Daartoe heeft de leerling inzichten uit taaladviesteksten van *Onze Taal* en de *Taalunie* afgezet tegen eigen taalobservaties uit de DynaSAND.
- De leerling weet dat de taalnormen die hij of zij op school of via een taaladviesdienst leert, niet altijd een goede afspiegeling zijn van de taalwerkelijkheid (het taalgebruik zoals dat daadwerkelijk voorkomt in de maatschappij).

Opbouw van de verkenning

De verkenning *Regionale taalvariatie* is opgebouwd uit drie stappen die elk weer uit vier fasen bestaan. De stappen variëren in niveau van kennismaken (stap 1) tot verdiepen (stap 2) tot toepassen (stap 3). De vier fasen binnen elke stap volgen deze indeling in kennislagen: kennismaken, verdiepen, toepassen en afsluiten.

Stap 1	Kennismaken (Woordsoort verkennen)
Fase 1.1 <i>kennismaken</i>	Welk taalverschijnsel staat centraal? Leerlingen leren het taalverschijnsel (wederkerend voornaamwoord) kennen.
Fase 1.2 <i>verdiepen</i>	Hoe kun je door naar een taaladvies(dienst) te kijken meer te weten komen over dit verschijnsel?
Fase 1.3 <i>toepassen</i>	In welke vormen kan een wederkerend voornaamwoord volgens de taaladviesdienst voorkomen?
Fase 1.4 <i>afsluiten</i>	Wat ga je op basis van dit uitgangspunt concreet onderzoeken in de volgende twee stappen van de verkenning? (van onderwerp naar concrete onderzoeksvraag)
Stap 2	Verdiepen (Grammatica raadplegen)
Fase 2.1 <i>kennismaken</i>	Welke grammatica ga je raadplegen om meer te weten over dit taalverschijnsel? Leerlingen leren de internetgrammatica <i>Taalportaal</i> kennen.
Fase 2.2 <i>verdiepen</i>	Hoe kun je via een (internet)grammatica meer te weten komen over dit verschijnsel?
Fase 2.3 <i>toepassen</i>	In welke vormen kan een wederkerend voornaamwoord volgens de internetgrammatica (nog meer) voorkomen?
Fase 2.4 <i>afsluiten</i>	Wat heeft deze grammaticastudie je geleerd over de centrale onderzoeksvraag?
Stap 3	Toepassen (Corpus hanteren)
Fase 3.1 <i>kennismaken</i>	Welk corpus ga je gebruiken? Leerlingen leren het corpus <i>Dynamische Atlas van de Nederlandse Dialecten</i> (DynaSAND) kennen.
Fase 3.2 <i>verdiepen</i>	Hoe kun je een dergelijk digitaal corpus gebruiken om meer te weten te komen over variatie van dit verschijnsel?

Fase 3.3 <i>toepassen</i>	Op welke manier kijkt wat je in een corpus vindt af van wat een taaladviesdienst je vertelt?
Fase 3.4 <i>afsluiten</i>	Wat heeft het corpusonderzoek je geleerd over de centrale onderzoeksvraag? Leerlingen krijgen een suggestie aangereikt voor hun profielwerkstuk.

Materiaal

1.2	Wederkerend werkwoord (wat is dat?): https://onzetaal.nl/taaladvies/wederkerend-werkwoord
1.3	Wederkerend voornaamwoord/wederkerig voornaamwoord (wat is dat?): https://onzetaal.nl/taaladvies/wederkerend-voornaamwoord-wederkerig-voornaamwoord
2.2	Taalportaal: www.taalportaal.org
2.3	Reflexive pronouns and the emphatic adverbial modifier <i>sels</i> 'himself': http://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-13998813349339334
3.1	Website Meertens Instituut: http://www.meertens.knaw.nl
3.2	Databanken Meertens Instituut: https://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/collecties/databanken Barbiers, S. et al (2006). <i>Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten</i> (DynaSAND). Amsterdam, Meertens Instituut. URL: http://www.meertens.knaw.nl/sand/ .
3.3	Bijhebben/bij zich hebben (taalunieversum.org): https://taaladvies.net/taal/advies/vraag/126/bijhebben_bij_zich_hebben/
3.4	Link naar informatie over dialecten voor profielwerkstuk: https://www.profielwerkstuktaalkunde.nl/thema-s/dialect/

Antwoordmodel

Stap 1, fase 1:

1. Een verplicht wederkerend werkwoord moet altijd een wederkerend voornaamwoord bij zich hebben (*zich vergissen*), een toevallig wederkerend werkwoord kan zowel met als zonder een wederkerend voornaamwoord voorkomen (*wassen*). Je kunt zeggen "Ik vergis me", maar niet *"Ik vergis". Je kunt zeggen "Ik was me(zelf)" maar óók "Ik was mijn kleren".
2. Bij toevallig wederkerende werkwoorden kan het voornaamwoord in de *zelf*-vorm gebruikt worden: "Ik was mezelf", bij verplicht wederkerende werkwoorden kan dat niet: *"Ik vergis mezelf".

Stap 1, fase 2:

3. Een wederkerend voornaamwoord zoals *zich* verwijst terug naar het onderwerp van de zin, een wederkerig voornaamwoord zoals *elkaar* drukt uit dat twee personen een wederzijdse handeling verrichten.

4. Het wederkerend voornaamwoord kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van het onderwerp van de zin: eerste, tweede of derde persoon enkelvoud of meervoud. Het wederkerend voornaamwoord kan volgens de taaladviesdienst van *Onze Taal* in de volgende vormen voorkomen:

	enkelvoud	meervoud
eerste persoon	me(zelf), mij(zelf)	ons(zelf)
tweede persoon	je(zelf), u(zelf)/zich(zelf)	je(zelf), u(zelf)/zich(zelf)
derde persoon	zich(zelf)	zich(zelf)

5. De vormen met *zelf* krijgen meer nadruk.

Stap 2, fase 3:

6. Een antecedent is het woord waarnaar door een ander woord wordt verwezen. In dit geval verwijst het wederkerend voornaamwoord (reflexief pronomen) terug naar het onderwerp (subject) van de zin, dit zinsdeel is hier dus het antecedent.
7. Zin A: Jan, zin B: ik, zin C: Karel
8. Josse slacht himsels → Josse slaat zichzelf; Hy fersint him → hij vergist zich
De Friese tegenhangers van de Nederlandse wederkerende voornaamwoorden *zich* en *zichzelf* zijn *hem* (*him*) en *hemzelf* (*himsels*)

Stap 3, fase 2:

9. Varianten: *hem*, *z'n eigen*, *zich/zichzelf*, *hemzelf*, *zeneige zelve*; Bijvoorbeeld:
1. Hollum (Friesland): *Toon wast em (hem) in de tobbe.*
 2. Tilburg (Noord-Brabant): *Toon was zeneige.*
 3. Amsterdam (Noord-Holland): *Toon is sich aan et wasse.*
 4. Bakkeveen (Friesland): *Toon wasket himself.*
 5. Lier (Antwerpen, België): *Toon wast zeneige zelve.*
10. Eigen antwoord
11. In Noord-Holland komen zowel *z'n eigen*, *zich* als *zichzelf* voor. In Friesland komen *hem* en *hemzelf* voor. In Noord-Brabant wordt *z'n eigen* gebruikt. De gegevens op deze kaart komen overeen met de hierboven gevonden varianten en de bijbehorende plaatsen (en provincies). De Friese gegevens op de kaart komen ook overeen met de gevonden vormen in stap 2: *him* (*hem*) en *himsels* (*hemzelf*).

Stap 3, fase 3:

12. Varianten: *hem/him, zich/SIG, leeg/empty, zen/his*; Bijvoorbeeld:

1. Midsland (Terschelling/Friesland): *De timmerman had geen spijkers bij um.*
2. Amsterdam (Noord-Holland): *De timmerman heeft geen spijkers bij sich.*
3. Veldhoven (Noord-Brabant): *Een timmerman he geen spijkers bij.*
4. Dirksland (Zuid-Holland): *De timmerman he geen spijkers bie zen.*

13. In Noord-Brabant en (een deel van) Vlaanderen

14. De taaladviesdienst van de Taalunie geeft aan dat het “lege” wederkerende voornaamwoord (“Ik heb dat boek bij”) niet tot de standaardtaal gerekend kan worden in Nederland (voor België is dit onduidelijk), maar op basis van de data in het DynaSAND corpus blijkt deze variant toch voor te komen in het Nederlandse taalgebied (m.n. Noord-Brabant).

Deze verkenning en docentenhandleiding zijn ontwikkeld door Kristel Doreleijers in het kader van de LOT-populariseringsprijs 2018.

www.taalonderzoekjezo.nl